

საწარმოს ეკონომიკური უსაფრთხოების კონსეპტუალური მოდელი

სალომე ოდიშარია
სტუ-ს დოქტორანტი

RESUME

Salome Odisharia

Nowadays, the general view of the threats and security concepts of economic spheres are not formulated, established. This circumstance is quite a hindrance for the subjects of economic space to fit globalization effectively and the same time to be successful, primarily in the economic space. We will try to offer you an idea of the creation of an economic security system in any enterprise and the conceptual implementation of its realization, to analyze the main problems first of all in the economic security of the society, people, enterprises or governments. Ensuring of economic security of enterprises serve as a basis for sustainable development both businesses and the economy as a whole.

Keywords: Globalization, Economic Security, Economic Space Subjects, Economic Security System, Enterprise, State

საკვანძო სიტყვები: გლობალიზაცია, ეკონომიკური უსაფრთხოება, ეკონომიკური სივრცის სუბიექტები, ეკონომიკური უსაფრთხოების სისტემა, საწარმო, სახელმწიფო

* * * *

თანამედროვე სამყარო გადავიდა თავისი განვითარების ხარისხობრივად ახალ ეტაპზე, რაც გამოაშკარავებულია წარმოების რესურსული ბაზის განახლებაში ინფორმატიზაციის საფუძველზე, თვით საწარმოო პროცესის მოდერნიზაციაში ავტომატიზაციისა და რობოტიზაციის მეშვეობით. ესაა შედეგი თავბრუსხვევითი განვითარებისა ინფორმატიზაციის, ტელესაკომუნიკაციო ტექნოლოგიების, რომლებიც ვრცელდება ცხოვრების ყველა სფეროში, უზრუნველყოფენ რა სრულიად ახალ შესაძლებლობებს საზოგადოების პროგრესისათვის. ამასთან ერთად ფორმირდება საზოგადოებრივი ცხოვრების ორგანიზაციის ახალი ხერხი, რომლის დროსაც იზრდება სოციალური აქტორების მიერ საკუთარი ავტონომიურობის დაკარგვის შესაძლებლობა, ვინაიდან გლობალიზაციის პროცესში ისინი იძულებული არიან მოერგონ „მეტასამყაროს“, შლის რა მათი იდენტურობის საფუძვლებს, აქედან გამომდინარე, წამოიშობა იმის გამოკვლევის აუცილებლობა, რანაირად უნდა მოხდეს ასეთ პირობებში არა მარტო შენარჩუნებულ იქნას, არამედ გაზრდილ იქნას პოტენციალი არა მარტო თავის გადარჩენისა, არამედ პროგრესული განვითარებისათვის. უუნარობა დამოუკიდებლობის უზრუნველყოფისა მიზნების

განსაზღვრაში და გადანყვეტილებების მიღებაში მათ მისაღწევად, ქმნის კონკურენტულ ბრძოლაში გადარჩენის შანსის დაკარგვის წინაპირობებს. სწორედ ამიტომ, სახელმწიფოს მართვის ორგანოების, მეცნიერებისა და ბიზნესის წარმომადგენლების, პოლიტიკოსების და უბრალო მოქალაქეების მიერ დღეს ხდება ეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფის აუცილებლობის დეკლარირება, როგორც სახელმწიფოს დამოუკიდებლობისა და აყვავების ერთ-ერთი უმთავრესი საფუძვლის. მთელ რიგ ქვეყნებში ცალკეული სუბიექტების მხრიდან და ცალკეულ მსხვილ ქალაქებში არის ეკონომიკური უსაფრთხოების (ეკუ) სისტემების შექმნის მცდელობები. მაგრამ იმასთან დაკავშირებით, რომ ჯერ კიდევ არ არსებობს ერთიანი მიდგომა ამ პრობლემისადმი, მეცნიერულად დასაბუთებული პრაქტიკული რეკომენდაციები, ასეთ მოღვაწეობას არ მოაქვს სასურველი შედეგები. მთავარი მიზეზი, როგორც აჩვენებს ანალიზი, მდგომარეობს სამეცნიერო წრეებში მეთოდოლოგიურად სწორი წარმოდგენის არ არსებობაში განსახილველი ფენომენის არსის მარტივი და ლოგიკურად სწორი მეთოდების შესახებ. მის გამოსაკვლევად. ნებისმიერი სამეცნიერო თეორიისათვის ამ ბაზური ამოცანის გადანყვეტის გარეშე შეუძლებელია დამუშავებულ იქნას ეკონომიკური სფეროს ელემენტების უსაფრთხოების უზრუნველყოფის ქმედითი მეთოდები და აუცილებელი საშუალებები.

როგორც ანალიზი გვიჩვენებს გასული საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოს და 90-იანი წლების დასაწყისში ეკუ-ის თემა აქტიურად განიხილებოდა სამეცნიერო და სამეცნიერო-პოპულარულ გამოცემებში, მას ეძღვნებოდა სემინარები და კონფერენციები. 90-იანი წლების შუა პერიოდში გამოიცა მთელი რიგი ნაშრომებისა ეკონომიკურ უსაფრთხოებაში, გამოიცა ასევე მრავალრიცხოვანი სახელმძღვანელოები და დამხმარე სახელმძღვანელოები.

ახალ საუკუნეს არ მოუტანია ამ თემაზე ახალი მიდგომები და იდეები, მაგრამ გამოაშკარავა საფრთხეების ახალი ქვესახეობები და მოახდინა სამეცნიერო საზოგადოების ყურადღების კონცენტრირება ვინრო და კონკრეტული ამოცანების გადანყვეტაზე.

ამჟამად საკმაოდ ვრცლად განიხილება პრობლემები, რომლებიც დაკავშირებული არის ეკუ-ის კრიტიკულობასთან და შეფასებებთან, ეკუ-ის უზრუნველყოფის სტრატეგიასთან, ფაქტორებთან და მაჩვენებლებთან, რომლებიც ასახავენ სახელმწიფოს, რეგიონის, საწარმოს ეკონომიკურ უსაფრთხოებას. იყო და არის მცდელობა რაც შეიძლება ღრმად იქნას გამოკვლეული სახელმწიფოს როლი ეკონომიკის

მდგრადად და წარმატებულად ფუნქციონირების უზრუნველყოფაში.

ამ დროს სამეცნიერო ნაშრომების ანალიზი აჩვენებს, რომ არასაკმარისადაა შესწავლილი, პირველ რიგში, თვით უსაფრთხოების ფენომენი. სახეზეა ფრაგმენტალობა, შერჩევითი მიდგომა ამ პრობლემის ცალკეული ასპექტებისადმი.

ყველაზე უფრო გავრცელებულ და არსებით შეცდომებს, რომლებსაც მკვლევარები უშვებენ ზოგადად უსაფრთხოებასთან და კერძოდ ეკუთვნის ფენომენთან დაკავშირებით, მიეკუთვნებიან:

- დიალექტიკური კავშირის არ არსებობა ცნების „უსაფრთხოება“ ცნებასთან „საფრთხე“;
- უსაფრთხოების განსჯა როგორც „უსაფრთხოების მდგომარეობისა“;
- უსაფრთხოების გაიგივება მდგრადობასთან;
- ცნებების მკაფიო დიფერენციაციის არ არსებობა, როგორც არის „რისკი“, „მუქარა“, „საშიშროება“ და სხვა;
- უსაფრთხოების სახეობებისა და ქვესახეობების ერთიანი საფუძვლის არ არსებობა;
- უსაფრთხოების სუბიექტებისა და ობიექტების, მუქარების წყაროების არასწორი შერჩევა;
- ზედმეტად ფართე ან ზედმეტად ვიწრო განმარტება უსაფრთხოების ცნების საკვლევ დარგში;
- განმარტება „უსაფრთხოებისა საერთოდ“ დაუკავშირებლად უსაფრთხოების ობიექტთან და მის სტრუქტურულ დონესთან.

ამჟამად ეკუთვნის თეორიაში ყველაზე უფრო დამუშავებულ და პრეზენტირებადად ითვლება ეკუთვნის ანალიზისა და შეფასებების გამოყენებით ინდიკატორების მეთოდოლოგია, რომლებიც ასახავენ ეკონომიკის კრიტიკულ „მტკივნეულ წერტილებს“.

მიუხედავად იმისა, რომ მაჩვენებლები-ინდიკატორები საკმაოდ ობიექტურად ახასიათებენ საქმეების მდგომარეობას ეკონომიკაში, და, გამომდინარე მათი ანალიზიდან, შეიძლება განისაზღვროს ეკონომიკური პროცესების განვითარების ტენდენცია, ექსტრაპოლირებულ იქნას ზოგიერთი შედეგები, გაკეთდეს დასკვნები იმის შესახებ, იმყოფება სისტემა საფრთხეში ან უსაფრთხოადაა არ შეიძლება.

დიალექტიკური მიდგომის თანახმად ეკუთვნის ფენომენი არ შეიძლება განიხილებოდეს მონყვევით მისი საპირისპიროსაგან – ეკონომიკური საფრთხისაგან დიალექტიკურად ოპოზიცია „საფრთხე – უსაფრთხოება“ წარმოადგენს უწყვეტად დაკავშირებულს, ურთიერთგანპირობებულს და ურთიერთშემავსებელს. ამაზე მიგვითითებს ეკონომიკური მიდგომა გამოკვლევებისადმი ცნებების „საფრთხე“ („საშიშროება“) და „უსაფრთხოება“ („უშიშროება“). „უსაფრთხოება“ არ შეიძლება განხილულ იქნას კვლევების საწყისად, რადგანაც თავისთავში შეიცავს უარყოფას (უსაფრთხოება – საფრთხის გარეშე) იმისა, რის გარეშეც არ შეუძლია არსებობა – „სა-

ფრთხის“ გარეშე. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, „უსაფრთხოება“ არის წარმოებული „საფრთხისაგან“ და მცდელობა გაანალიზდეს „უსაფრთხოება“ მკაფიო განსაზღვრის გარეშე მისი საფუძვლისა – „საფრთხე“ – ეს იგივეა, რომ მათემატიკაში აიგოს წარმოებული უცნობი ფუნქციისაგან. ჯამში შედეგი ცხადია: უსასრულო რაოდენობა ვარიანტებისა.

მაგალითად, თანამედროვე რუსულ მეცნიერებაში (რომ არაფერი ვთქვათ საქართველოზე), ცნება „საფრთხე“, როგორც წესი, საერთოდ არაა ახსნილი, ან ხდება მისი განმარტება როგორც ერთ-ერთისა მუქარებიდან, ან როგორც „სრულიად შეცნობადი, მაგრამ არა ფატალური ალბათობა ზარალის მიყენებისა ვინმესათვის, რამისათვის“. ამ დროს „უსაფრთხოება“ განიმარტება როგორც:

- მდგომარეობა, როცესაც არაა საფრთხე, ანუ ფაქტორები და პირობები, რომლებიც ემუქრებიან რომელიმე ობიექტის არსებობას;
- ობიექტის დაცულობის მდგომარეობა;
- მდგომარეობა, ტენდენციები განვითარების და პირობები ცხოველმოქმედებისა სოციალურის, მისი სტრუქტურების, ინსტიტუტების და დადგენილებების, რომელთა დროსაც უზრუნველყოფილია მათი ხარისხობრივი განსაზღვრულობა;
- ობიექტის თვისებების უცვლელობა.

უსაფრთხოების განხილვის ყველაზე უარეს ვარიანტს წარმოადგენს მისი განმარტება როგორც დაცულობის. მოცემული მიდგომის ზარალიანობა (ნამგებიანობა) ცხადია: ანალიზიდან სრულად გამორიცხულია საფრთხეების წყარო და ობიექტი, რომლის უსაფრთხოებაც საჭიროა (აუცილებელია) უზრუნველყოფილ იქნას.

ეკუთვნის ობიექტების სახით, თუ გავითვალისწინებთ დღეს ეკონომიკურ თეორიაში ეკონომიკური სფეროს დაყოფის დამკვიდრებულ პრინციპს, სტრუქტურულ ასპექტში შესაბამისად, მომუშავე, საწარმო, სახელმწიფო სამ დონედ: მიკრო, მაკრო და მეგად, – უნდა განიხილებოდეს. ამ დროს ეკონომიკური სისტემები, რომელთა ელემენტებსაც ისინი წარმოადგენენ, სისტემური თეორიის თანახმად მათთვის იქნებიან როგორც გარე გარემო. მიუხედავად იმისა, რომ სამეცნიერო წრეებში, საზოგადოებრივ ცნობიერებაში ფართოდაა გავრცელებული აზრი, რომლის თანახმადაც სახელმწიფო მიიჩნევა, ვითარებიდან გამომდინარე, ეკონომიკური მოღვაწეობის (უსაფრთხოების) ან ობიექტად, ან სუბიექტად, მიკრო – და მაკრო – დონეებზე ასეთად არ ითვლება. ეკონომიკური მოღვაწეობის (უსაფრთხოების ობიექტის) სუბიექტის სახით „სახელმწიფო“ შეიძლება განხილულ იქნას მხოლოდ საერთაშორისო არენაზე, ანუ მეგა დონეზე. ყველაფერი ეს წარმოადგენილია შემდეგი სახით (იხ. ცხრილი 1).

ამრიგად, საწარმო ესაა, პირველ რიგში, მაკრო დონის ეკონომიკური უსაფრთხოების ობიექტი, ღია სისტემა. საწარმოსადმი სისტემური მიდგომა [1, 4] გვკარნახობს, რომ მას აუცილებლად უნდა ქონდეს

სტრუქტურული დონე	ეკონომიკური სისტემა	უსაფრთხოების ობიექტი
მიკრო	საწარმო (კორპორაცია)	მუშაკი/მომხმარებელი
მაკრო	სახელმწიფო / ეკონომიკური სფერო	საწარმო/დანესებულება
მეგა	მსოფლიო ეკონომიკური სისტემა	სახელმწიფო/სახელმწიფოთა-შორისი კავშირი

განსაზღვრული მთავარი მიზანი ქვემიზანთა სიმრავლით

$$Z = \{z_i\}, i = \overline{1, I} \quad (1)$$

რომლის რეალიზაციისათვის მას აუცილებლად უნდა გააჩნდეს რესურსების სიმრავლე: ინტელექტუალური, მატერიალური, საფინანსო და ა.შ.

$$R = \{r_j\}, j = \overline{1, J}. \quad (2)$$

საწარმომ უნდა განსაზღვროს ფუნქციათა ის სიმრავლე

$$\Phi = \{\Phi_n\}, n = \overline{1, N}, \quad (3)$$

რომელთა მეშვეობითაც ის შესძლებს მიზნის (ქვემიზნებით) რეალიზებას და ჩამოაყალიბებს საწარმოს ფუნქციურ სტრუქტურას, რომლის მეშვეობითაც მან უნდა წარმართოს საწარმოს მრავალდონიანი (აქ საუბარია ზოგადად რთულ დიდ მასშტაბიან საწარმოზე) პროცესები

$$\psi_1^{(k)}, \psi_2^{(k)} \dots \psi_m^{(k)}, m = \overline{1, M}, k = \overline{1, K} \quad (4)$$

სადაც M არის პროცესების რაოდენობა სხვადასხვა K დონეებზე, ისეთნაირად, რომ მაქსიმალურად ეფექტურად შესრულდეს საწარმოს ფუნქციათა N სიმრავლე. საამისოდ კი აუცილებელია ყოველი პროცესისათვის შესაბამისი პარამეტრების სიმრავლის

$$Q_1^{(k)}, Q_2^{(k)}, \dots, Q_l^{(k)}, l = \overline{1, L}, k = \overline{1, K}, \quad (5)$$

უზრუნველყოფა.

საწარმო, როგორც ღია სისტემა, ვერ შეძლებს ეფექტურად ფუნქციონირებას და დასახული მიზნის მიღწევას თუ ის არ გაითვალისწინებს გარე გარემოს, მის მიერ არამართვად ფაქტორებს, ვუნოდოთ მათ გარე გარემოს პარამეტრები, როგორებიცაა:

1) გარემოს აქტიურად უკუმოქმედი პარამეტრები: $b_1, b_2, \dots, b_p, p = \overline{1, P}$;

2) გარემოს ნეიტრალური (შემთხვევითი) პარამეტრები: $c_1, c_2, \dots, c_w, w = \overline{1, W}$;

3) გარემოს ხელშემწყობი პარამეტრები: $d_1, d_2, \dots, d_v, v = \overline{1, V}$.

ამრიგად, საწარმოს საკუთარი ფუნქციური Ω არე განისაზღვრება მისი ყველა მდგომარეობით ანუ პარამეტრებით მისი ყველა k დონის (იგულისხმება, რომ საწარმოს-სისტემის იერარქიული დაყოფა (მაგ-

ალითად: სამმართველოები, განყოფილებები, ქვეგანყოფილებები, მუშაკები და ა.შ.) მოიცავს k რაოდენობის დონეს ჩათვლით:

$$Q = \{Q^k, Q^k, \dots, Q^k\} \quad (5)$$

გარე გარემოს ფაქტორები-პარამეტრები b_p, c_w, d_v გავლენას ახდენენ საწარმოს პარამეტრებზე, რომლებიც უზრუნველყოფენ პროცესების წარმართვას, და შესაბამისი დონის ფუნქციის შესრულებას. გარემოს უშუალო კონტაქტი აქვს სისტემის-საწარმოს უმდაბლესი დონის ქვესისტემებთან, რომელთა მეშვეობითაც ის ზემოქმედებს საწარმოს ყველა ზედა დონის ქვესისტემებთან, ამიტომ ნაბისმიერი დონის პროცესისათვის გვექნება:

$$\psi_m^* = \psi_m^*(\{Q_l^*\}, \{b_p\}, \{c_w\}, \{d_v\}) \\ m = \overline{1, M}, l = \overline{1, L}, p = \overline{1, P}, w = \overline{1, W}, v = \overline{1, V} \quad (6)$$

საწარმოს ნებისმიერი ზედა დონის პარამეტრების განსაზღვრა ხდება ქვედა დონის პროცესებზე დამოკიდებულებით, მაგალითად, პირველი დონის $Q_l^{(1)}$ პარამეტრებს განსაზღვრავს მეორე დონის $\psi_m^{(2)}$ პროცესები, ე.ი. გვაქვს

$$Q_l^{(1)} = Q_l^{(1)}(\{\psi_m^{(2)}\}) \\ l = \overline{1, L}, m = \overline{1, M} \quad (7)$$

იმისათვის, რომ საწარმომ მიაღწიოს დასახულ მთავარ მიზანს (თავისი ქვემიზნებით) მან უნდა მართოს საწარმოო პროცესები ყველა დონეზე ისე, რომ მიზნის რეალიზაციისათვის საჭირო ფუნქციების ხარისხი იყოს საუკეთესო (მაქსიმალურად შესაძლო). ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ყოველი ფუნქციის ხარისხის გასაკონტროლებლად უნდა იყოს განსაზღვრული – შერჩეული შესაბამისი ეფექტურობის მაჩვენებელი

$$\Phi_s = \Phi_s(\Phi_s) \\ S = \overline{1, N} \quad (8)$$

იმის გათვალისწინებით, რომ ნებისმიერი ფუნქციის შესრულება საჭიროებს შესაბამის პროცესებს, რომლებიც, როგორც ვაჩვენეთ, დამოკიდებული არიან პარამეტრებზე და ასევე გარე გარემოს ფაქტორებზე (პარამეტრებზე). ამრიგად, ეფექტურობის შეფასებისას უნდა ვისარგებლოთ საკმაოდ რთული გამოსახულებით

$$\Phi_s = (\{\psi_m^{(1)}(\{Q_l^{(1)}\}, \{b_p\}, \{c_w\}, \{d_v\})\}) \\ S = \overline{1, N}, m = \overline{1, M}, p = \overline{1, P}, w = \overline{1, W}, v = \overline{1, V} \quad (9)$$

- საწარმოს ფინანსური და ეკონომიკური საქმიანობის საოპერაციო მართვა;
- ეკონომიკური უსაფრთხოების დონის ფუნქციური ანალიზის განხორციელება;
- ეკონომიკური უსაფრთხოების მიღწეული დონის ზოგადი შეფასება.

შეიძლება ითქვას, რომ მხოლოდ კონკრეტული ქმედებების საჭირო მოცულობის განხორციელება იქნება საწარმოო ეკონომიკური უსაფრთხოების სათანადო დონის მიღწევა შესაძლებელი.

ამრიგად, საწარმოს სისტემური წარმოდგენა ნათლად გვიჩვენებს, რომ გლობალიზაციის პირობებში მისი ეფექტური ფუნქციონირების უზრუნველსაყოფად, გარე გარემოს ზემოქმედების ფაქტორების გათვალისწინებით, საჭიროებს სიტუაციური მართვის მკაფიოდ განსაზღვრა-დანერგვას, ვინაიდან, ჩვენი კონცეფციის თანახმად, ესაა მთავარი ინსტრუმენტი მისი ეკონომიკურად უსაფრთხოდ ფუნქციონირების უზრუნველსაყოფად. წარმოდგენილი კონცეფცია გვიჩვენებს, რომ საწარმოს უნდა გააჩნდეს შესაძლებლობა შექმნას ეკუ-ის სისტემა, რაც თანამედროვე სოლიდური

ინტელექტუალური და საინფორმაციო-ანალიტიკური რესურსების გამოყენებასთანაა დაკავშირებული.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента: Пер. с англ. _ М.: Дело, 1999г.
2. Кочергина Т.Е. Экономическая безопасность _ Ростов Н/Д: Феникс, 2007.
3. Стрельцов А.А. Обеспечение информационной безопасности России. Теоретические и методологические основы _ М.: МЦНМО, 2007.
4. Прангишвили И. В. Системный подход и общесистемные закономерности. Серия «Системы и проблемы управления» - М.: СИНТЕГ, 2000.
5. https://booksforstudy.com/1612081553592/ekonomika/diagnostika_ekonomichnoyi_bezpeki_pidpriyemstva.htm
6. International Review of Management and Marketing, 2016, 6(S1) 172-178.